

SCHIȚA DE STUDIU COMPARAT AL UNEI COMUNITĂȚI RURALE DE PE VALEA MIJLOCIE A GILORTULUI - VLADIMIR - DIN PERSPECTIVA MATERIALELOR CULESE ÎN 1900 ȘI AZI

Dr. NICOLAE PANEA

Situat pe valea pârâului cu același nume, Vladimirul este înconjurat de o potcoavă de dealuri, fiind astfel despărțit și de valea Gilortului și de cea a Amaradiiei, principalele căi de „civilizație”.

Până la cel mai apropiat târg, azi comuna Săulești - Bibești, din cel mai îndepărtat loc al Vladimirului sunt și distanțele care-l despart de Tg. Cărbunești sau Tg. Logrești.

Zonă preponderent silvană, în trecut, (legende privind aspectul satului ni-l va releva ca pe o adevărată cetate verde) Vladimirul și locuitorii lui nu au putut beneficia de condiții favorabile dezvoltării.

Primul nume al așezării este chiar elocvent, având el însuși deplina putere de a defini așezarea : Săliștea săracă.

După habitat, Vladimirul este o așezare proprie Gorjului, cu case înalte, de deal, cu beci la nivelul solului și etaj pentru locuit. De asemenea, bordeiul pentru locuit este necunoscut în zonă, neexistând decât acel tip de bordei familial de curățura destinat să păstreze cerealele sau vinul.

După manifestările spirituale, însă, Vladimirul se evidențiază ca o zonă de contact, având trăsături proprii atât zonei deluroase a Gorjului cât și celei de câmpie a Doljului. Fapt care nu trebuie să surprindă pe nimeni, tinând seama că până la limita veche a județului Gorj nu mai sunt decât comunele Bibești și Turburea - Poiana însumând o distanță de 20 km.

Bineînțeles că nu trebuie să măsurăm interferențele spirituale în kilometri ! Datele prezentate de noi sunt doar orientative. Diferențele se pot însă surprinde mult mai ușor. Acestea apar ca evidente din chiar tipul de așezare și locuințe ale Vladimirului și ale comunei vecine, Bibești, care este un sat de câmpie, cu case al căror stil îl putem întâlni până jos spre Dunăre.

De aceea, am ales Vladimirul ca un etalon al zonei în încercarea noastră de a urmări evoluția unor structuri artistice populare în decursul acestui secol.

Lucrarea noastră se dorește un studiu comparativ al acestei comunități rurale din perspectiva materialelor culese de Christea Țapu, incluse în culegerea lui Grigore Tocilescu, **Materiale folkloristice**, și a celor culese de noi între anii 1986 - 1988. Mai avem, de asemenea în vedere o serie de răspunsuri date de învățătorul C. Dobrescu la 19. VII. 1896 **Chestionarului istoric** al lui Nicolae Densusianu, răspuns cuprins în Mss. Ac. Rom. 4555, filele 121 - 126, cât și pe cele ale învățătorilor din comunele limitrofe Vladimirului, Săulești, Jupânești, Turburea, cuprinse în Mss. Ac. Rom. 4547 la datele 29 IX, 30 X 1893, ca posibile materiale de contrast.

A trebuit să ținem cont, în primul rând, de materialul cules de Ch. Țapu, ca material de comparat. Acesta include în majoritate cântece lirice culese de la un singur informator, Nicolae Zănescu. De aceea, suntem nevoiți să ne mărginim doar la cele două mari genuri folclorice, cântecul liric și cel epic.

Cântecul liric, văzut ca expresie artistică a sufletului românului, ca manifestare a sentimentelor acestuia, pare a fi legat, deci, de ce este mai perisabil în ființa umană, la rândul ei, perisabila : sentimentul.

De la această idee am plecat atunci când ne-am propus o analiză a existenței în timp a unor motive lirice, a felului în care se comportă acestea sub presiunea devastatoare a lui Cronos.

Comparativă, această analiză vizează abordarea categoriei folclorice în sine, sub raportul frecvenței, a realizării artistice, a imaginilor plastice și a coexistenței categoriei folclorice alături de alte specii, comportamentul ei în aceste cazuri.

Pe lângă aceste categorii pe care le urmărim prin prisma unei duble comparații, în timp, dar și în teritoriu, stabilind, acolo unde este cazul, prezența interferențelor, mai analizăm și alte două specii

epice : legenda, legată de Tudor Vladimirescu și conăcăria, bogat și original reprezentată în zonă, în așa fel încât să stabilim o axă de coordonate sincronico - diacronice în măsură să evidențieze nu numai originalitatea unor creații artistice ale acestei zone, dar și evoluția lor, evoluție care probează prin ea însăși unitatea spirituală a unui astfel de comunități rurale.

Un prim aspect al manifestării categoriei cântecului liric în zonă este rezistența sa în timp.

Din 48 de variante existente în culegerea lui Tocilescu, 12 au fost culese și de noi ceea ce reprezintă o frecvență de performare de 1/4 în 100 de ani. Acest fapt infirmă practic caracterul perisabil al acestei categorii folclorice și mai ales dacă ne gândim că această sută de ani conține poate cea mai dură schimbare socială survenită în viața satului românesc, grefarea brutală a comunismului, schimbare ce a afectat radical satul tradițional prin distrugerea tipului de familie tradițională, văzută ca unitate de consum și de producție în același timp, prin naționalizarea patrimoniului acesteia.

Un alt aspect semnificativ al comportamentului categoriei cântecului liric ar fi capacitatea sa entropică, de difuziune dezordonată la nivelul categoriilor folclorice cu care coexistă, în cazul nostru cântecul epic.

Actualitatea cântecului epic este destul de slabă în această parte a țării, fapt ce nu trebuie să surprindă pentru că, în mod definitoriu, Gorjul nu este considerat o zonă propice acestei specii folclorice.

Motivele care pot fi însă întâlnite se dovedesc să fie în majoritate cântece haiducești, traducând intensitatea unei realități sociale a secolului trecut, fiind totodată dovezi artistice ale unor fapte sociale, ale existenței unor eroi istorici.

Într-o culegere relativ recentă, **Cântece din Gorj** (1973), autorii, A. I. Popescu și Ion Gh. Zăvoi, includ 24 de variante de cântece epice, dintre care 10 sunt epico - eroice. Acestea alcătuiesc, în realitate, mai mult de jumătate din variantele tipărite, mai ales dacă tinem cont că cele 24 de variante formează, de fapt, 18 motive epice.

Analizând aceste variante observăm un comportament puternic influențat de lirica de haiducie, foarte bogată în zonă. Astfel, cântecele lui Zbancă, Ilie, Mantu, Zdrelea, Tumbuluc sau Dina Duduleanu sunt elocvente pentru procesul de diminuare a corpului narativ sub influența cântecului liric. Este un prim semnal care ne arată vivacitatea, acolo unde noi credeam că vom afla perisabil.

Pe de altă parte, din cele 18 motive epice, 5 sunt considerate jurnale orale, al cărui caracter este mai curând epico - liric. (De mic rămăsăi sărac, La nunta Vijulan, Săracu' popa Mischie, Codin, Dină Duduleanu).

Cele care mai rămân, constituie motive standard, cu o frecvență general muntenească, așa cum sunt : Toma Alimoș, Miha Haiducu, Radu lui Anghel. Privind, însă mai atent, doar 4 motive sunt proprii zonei căreia îi aparține Vladimirul : Miha Haiducul, Radu din crâng, Mărunțelul și Pe dealul Zorleștilor, dintre care primele trei sunt epico - eroice haiducești.

Într-o formă sau alta, aceste motive sunt prezente și în culegerile noastre, având însă un comportament specific pe care ne propunem să-l analizăm în continuare.

Balada (cântecul bătrânesc, cântecul epic) necesita o performare specifică, de aceea este proprie lăutarilor, în general. În urma cercetărilor noastre, am aflat că satul Vladimir nu a avut niciodată un grup de lăutari profesioniști, care să mențină constant repertoriul. Acesta este, credem noi, și adevărata cauză a deprecierei actuale a acestei specii în zonă.

Elocvent în acest sens ni se pare și faptul că un informator relativ bun, cum a fost N. Zănescu nu a oferit din cele 50 de variante care apar în culegerea Tocilescu decât o singură variantă a unui cântec epic, **Lunca Călineștilor** și aceasta destul de contaminată liric, după cum se vede în urma comparării a două texte, primul din 1900, cel de-al II-iea din 1973, cules dintr-un sat limitrof Vladimirului, Carpeni.

Contaminarea lirică produce diminuarea corpului narativ, reducerea lui la rezumarea faptelor.

Sărăcia motivelor epice în repertoriul lui N. Zănescu poate fi explicată și prin prezența în zonă a unui lăutar apreciabil, Anghel Cambrea, care, de altfel este și unul din principalii informatori ai lui

Chr. Țapu. Lipsa lăutarilor și contaminarea lirică au fost cauzele care au determinat și actualul comportament al cântecului epic la Vladimir, după cum apare în culegerile efectuate de noi.

Din cele 9 variante culese de noi, 8 sunt epico - eroice haiducești, însă cu un comportament total diferit. Motivele de circulație generală, cum sunt Mihu și Radu lui Anghel, sunt trunchiate uneori încavate în structuri epico - lirice străine de conținutul motivului, dar aparținând aceleiași context al haiduciei.

Acesta este cazul unei secvențe proprii motivului Radu lui Anghel pe care noi am regăsit-o încavată în Cântecul Oltului, la varianta comunicată de V. Zburlea și independentă la Dumitru Moțoc, în ambele cazuri fiind vorba despre aceeași secvență a jefuirii.

În cazul variantei V. Z. întâlnim chiar o dublă contaminare, cea cu Cântecul Oltului, amintită mai sus, și a doua care constă în suprapunerea a două personalități istorice, diferite ca valoare, haiducul Radu lui Anghel și Tudor Vladimirescu.

Suprapunerea nu apare deloc forțată, atâta timp cât o astfel de comunitate a fost puternic marcată de existența eroului nostru național plecat chiar din rândurile ei, Tudor Vladimirescu. Acesta cunoaște o posteritate specifică, decelabilă în diverse structuri artistice populare : legenda, cântecul epic, amândouă generate de contextul extrem de activ al haiduciei în zonă.

Cât privește celălalt motiv general muntenesc, Mihu haiducul, el prezintă aceleași trăsături de depreciere și neproductivitate care au condus la uitarea lui.

La începutul secolului, în repertoriul lăutarului A. Cambrea, Mihu ocupa un loc privilegiat, la fel ca și cea despre lancu Jianu. Variante ale acestor două cântece epice le-am întâlnit și noi, dar cea despre Mihu este trunchiată, informatorul n-a reușit să ne recite decât secvența inițială, a măsurilor represive ale domnitorului și avertizarea lui Mihu de către sora sa, restul cântecului este povestit într-o manieră rezumativă, săracă.

Într-o situație relativ mai bună se află motivul lancu Jianu, cules sub titlul **Foale verde magheron**. Tratatamentul de liricizare se remarcă încă din titlu, procesul în schimb nu este realizat oricât de mare ar fi presiunea lirică a comunității și chiar a informatorului.

Motivul nu supraviețuiește exemplarității eroului lancu Jianu, dovadă că numele lui nici nu apare în titlu, ci contextului haiducesc, în baladă existând o vădită tendință de generalizare, de abstractizare a eroului, de trecerea acestuia spre un model abstract al haiducului.

Această tendință nu pare a fi nouă. În urma comparării variantei noastre cu cea culeasă de Chr. Țapu de la A. Cambrea în 1990 observăm similitudini relevante care merg până la existența unor versuri comune. De asemenea, în sprijinul afirmației anterioare, A. Cambrea alătură în finalul baladei o serie de doine de haiducie.

Aceleași context al haiduciei a generat și posteritatea artistică a lui Tudor Vladimirescu. Din cele 6 variante culese de noi al căror subiect este Tudor, în 5 nu numai că sunt utilizate tipare ale cântecului haiducesc (întâlnirea la un copac consacrat, conducerea haiducilor în luptă), ci, chiar mai mult, Tudor este considerat un haiduc tipic.

Am văzut anterior un astfel de exemplu într-o contaminare cu motivul Radu lui Anghel. Există însă variante construite în întregime în jurul ideii Tudor haiduc. (Tudorin cel mare)

Cât privește celelalte variante culese de noi de la Vladimir, acestea par a fi dubluri în versuri ale unor legende locale privind diverse întâmplări din viața eroului (desprinderea scrisului, la bordul, rătăcirea lui, etc.), având într-o mare măsură caracter de jurnal oral.

Excepții ale acestor tendințe sunt două cântece epico - lirice privind sfârșitul lui Tudor, cântece care se înscriu în tradiția Visului lui Tudor din colecția lui Alecsandri. Variantele culese de noi fac o distincție netă între visul lui Tudor și moartea lui, fiecare tratând practic una dintre aceste două teme. Față de varianta Alecsandri, care prezintă cauza schimbării la față a lui Tudor și visul prevestitor al morții sale, cele două variante culese de noi cuprind următoarele secvențe : 1. visul lui Tudor - surpriza mamei în fața tristeții anormale a fiului, 2.dorința mamei de a-și vedea fiul însurat, 3.visul prevestitor, 4.intenția și scopul plecării.

Compozițional această variantă introduce două secvențe noi (2,4), iar secvența comună, 3, este diminuată epic. De asemenea, se vede clar că întreaga secvență 4 este o doină de haiducie introdusă în corpul cântecului. În cea de-a doua variantă, aceste doine introduse în corpul baladei sunt mai multe, dând un și mai mare caracter de lirism piesei.

Secvența visului este ca și în cazul precedent redusă substanțial. Este evident că variantele Vladimir sunt mai bogate și mai diverse.

Credem că ele aparțin unui „complex artistico - istoric” Tudor Vladimirescu din care mai fac parte și legende. Legende și cântecele epice s-au inter - condiționat, preluându-se motive de la o structură la alta, mai verosimil de la legendă la cântecul epic.

În afara acestui context al haiduciei am mai găsit la Vladimir, și tot ca reflex al hiperliricizării, un motiv epic mult mai vechi și național răspândit : Brumărelul.

Ca și în celelalte cazuri, conținutul este redus, dar privind comparativ, această tendință apare încă din timpul culegerilor lui efectuate la sfârșitul secolului trecut.

Întrebarea care se pune este fără îndoială referitoare la cauza acestui paradox. Noi credem că răspunsul trebuie căutat în acel cadru semantic mai vast al dorului înțeles ca ipostază existențială tipic românescă, al dorului și ca formă de raportare sensibilă a romanului față de univers, deci a dorului cu putere etno - caracterizatorie.

Numai așa se poate înțelege acea surprinzătoare pietrificare a unor variante care contrazic chiar trăsăturile folclorului : anonimatul, oralitatea și mai ales caracterul lui colectiv.

Această nemișcare a unor variante pare a avea la bază atingerea unei formule optime prin care se poate reda o stare afectivă, forma ei metaforică cea mai expresivă. Ori atingerea unui asemenea stadiu presupune timp și acumulare, dar odată atins, existența variantei nu mai poate fi afectată decât de schimbări mentalitare esențiale, dar aici ne aflăm deja în acea „istorie lungă” în cadrul căreia tradiția intervine și reglează absolut tot.

Într-un astfel de context, orice încercare de schimbare este echivalentă cu dispariția unui motiv.

Résumé

L'auteur de cette étude y soutient l'idée de stabilité formelle du drame lyrique malgré sa sujeté et son syncrétisme fonctionnel minimal. Il compare le matériel folklorique appartenant à une zone distincte du questionnaire N. Densușianu et du grand recueil Tocilescu (1900) au matériel enregistré après un siècle dans la même zone.